

власної професійної компетентності, сприяє не тільки інтелектуальному й культурному розвитку особистості сучасного педагога, а й системному формуванню у своїх вихованців європейськості.

Ключові слова: історія трудового навчання, вчитель технологій, індустріальне суспільство, інформаційне суспільство, навчальний процес, європейськість, інтегративний підхід.

УДК 37.013.42

Слюсаренко Н.В.*

ГІПАТІЯ: ЖІНКА І ВЧЕНИЙ

У статті наголошено, що в різних країнах у різні часи роль і місце жінки значно відрізнялися. Найчастіше жінки були домогосподарками, однак зустрічалися й такі постаті, яких не приваблювала роль домогосподарки та підпорядкованість чоловікові. Такою була Гіпатія (370-415 рр.) – жінка-вчений, ім'я якої зазвичай пов'язують із філософією, математикою, астрономією.

Проаналізовано життєвий шлях та наукові здобутки Гіпатії. Зроблено висновок, що це видатна жінка не лише свого часу, а й усього періоду існування людства. У ті далекі часи вона спромоглася нарівні з чоловіками отримати освіту та досягти неабиякого успіху на науково-педагогічній ниві.

Ключові слова: роль і місце жінки, викладацька діяльність, наука, Гіпатія, жінка-вчений.

Роль і місце жінки в різних країнах сучасного світу, подекуди, діаметрально протилежні. Так, у багатьох країнах Близького Сходу жінка посідає місце домогосподарки, має обмежені права не лише щодо участі у суспільному виробництві, а й у власній оселі. У Західній Європі, а особливо в таких країнах, як: Велика Британія, Франція та ін., жінки орієнтовані на кар'єрне зростання, а тому намагаються отримати якомога кращу освіту й високооплачувану роботу. Аналогічно орієнтовані й жінки, що мешкають у Сполучених Штатах Америки.

В історії розвитку суспільства жінки в різні періоди відігравали принципово різні ролі та посідали різні місця. Так, на початковому етапі розвитку суспільства (при матриархаті) жінка обіймала місце керівника роду, та виконувала провідну роль. У період патріархату, роль жінки значно зменшується, а чоловік поступово займає домінуючу роль у господарстві, суспільстві, сім'ї, яку він формально виконує й сьогодні.

Хоч жінки й втратили свою провідну роль при переході від матриархату до патріархату, однак деякий час продовжували брати досить активну участь у суспільних процесах. Разом із тим громадськість почала обговорювати питання щодо їхньої ролі й місця у функціонуванні суспільства та не знаходила однозначної відповіді.

Найбільш цікавою, на нашу думку, була позиція Платона, який, з одного боку, вважав, що «жінка займає середнє місце між чоловіком і твариною» (твір «Закони»), а з іншого, що «жінки й чоловіки мають однакову сутнісну природу і цінність» (твір «Симпозіум») [6, с. 31].

У «Державі» Платон робить таке уточнення щодо відмінностей між чоловіками й жінками: «Єдине, що вирізняє тут жінок, це їхня здатність до репродукції», але зазначає, що «це не повинно визначати різницю їхніх соціальних ролей». У той самий час мислитель робить висновок, що «статева відмінність є результатом різної природи: жінки слабші за чоловіків». Отже, «з одного боку, жінки й чоловіки створені подібними і мають ту ж саму сутнісну природу; статева відмінність тут не важлива та не має великого соціального значення. З іншого боку, чоловіки духовніші за народженням; статева відмінність є результатом вищості або нижчості природи і визначає відмінні соціальні ролі» [6, с. 32].

* © Слюсаренко Н.В.*

Позицію Платона щодо меншовартості жінок підтримував Аристотель, який писав, що «жінку можна зрозуміти як недорозвиненого чоловіка». Він вважав, що жінка нездатна керувати, а тому повинна підкорятися. Серед інших рис жінки Аристотель виділяє «пасивність, тілесну слабкість, схильність до виконання домашньої роботи, покірну хоробрість, поміркованість і скромність». Саме ці риси, на його думку, визначають підпорядкованість жінки чоловікові. Більш того вчений уважав, що в усьому людстві повинен діяти принцип: чоловік править, а жінка підкоряється [6, с. 33].

Цей принцип протягом тривалого періоду покладали в основу існування суспільства, однак у перші віки нашої ери в Римській імперії в жінок виникає бажання відігравати самостійну роль у житті людства. Як наслідок, зростає кількість працюючих жінок, представниці жіночої статі прагнуть брати активну участь у суспільному й політичному житті.

У наступні століття серед жінок також зустрічалися постаті, яких не приваблювала роль домогосподарки та підпорядкованість чоловікові. Це доводять численні наукові розвідки таких учених, як: О. Аніщенко, Л. Вовк, І. Волкова, Л. Єршова, О. Кісь, О. Кобельська, В. Кравець, І. Малинко, З. Нагачевська, Т. Попова, Л. Применко, Т. Сухенко, Т. Шушара та багато інших.

Мета даної статті: проаналізувати життєвий шлях і наукову діяльність Гіпатії Александрійської (370 – 415 рр.) – першої з відомих історії математики вчених-жінок, найбільш відомої жінки-вченого Древнього світу, ім'я якої, зазвичай, пов'язують із філософією, математикою, астрономією та іншими науками.

Відомо, що Гіпатія (Іпатія) була донькою відомого давньогрецького вченого Теона Александрійського. Він управляв Александрійською бібліотекою – видатною бібліотекою стародавнього світу, викладав філософію, астрономію та математику [3]. Дівчина зростала без матері, яка померла при пологах. Гіпатія з батьком жили в Александрійському мусейоні – великому науковому центрі, що поєднував бібліотеку та інші організації (нині їх можна було б назвати академією наук та університетом). Це був храм наук і мистецтва Александрії. Саме тут дівчинка отримала першу освіту. Крім того, батько навчив її ораторському мистецтву, а також умінню переконувати людей [1; 5; 8].

З дитячих років перебуваючи поряд із батьком-ученим у науковому середовищі та наслідуючи його в усьому, Гіпатія, що цілком очевидно, не могла не захопитися загальним потягом до знань, до проведення наукових досліджень. А тому продовжила навчання в Афінах, де, зокрема, вивчала праці Платона та його учня Аристотеля.

Згодом (близько 400 р.) Гіпатія повернулася до дому, до Александрії й була запрошена працювати в мусейоні. Вона обіймала посаду на одній із провідних кафедр – кафедрі філософії. Читала лекції з філософії Платона і Аристотеля, а також викладала математику, механіку, астрономію [2; 4].

У Гіпатії були надзвичайні здібності до геометрії та астрономії. Саме ці науки жінка збагатила такими поняттями: гіпербола, парабола, еліпс. У неї був також талант до механіки, а тому вона сама робила складні прилади для здійснення астрономічних вимірів [8]. До того ж, Гіпатія займалася обчисленням астрономічних таблиць. Вона написала коментарі до творів Аполлонія Пергського (щодо конічних перетинів) і Діофанта (до 13-ї книзі «Арифметики»), які до наших часів, на жаль, не збереглися [1]. Проте, існує думка, що ці та інші роботи вчена написала у співавторстві зі своїм батьком Теоном. Окрім вищеназваних найбільш відомі роботи такі: «Астрономічний канон»; редакція коментарів Теона до «Початків» Евкліда; редакція третьої книги коментарів Теона до «Альмагест» Птолемея [4].

Жінка-винахідник, як її часто називають, створила такі астрономічні прилади:

- пласка астролябія – прилад для визначення широт і довгот в астрономії, яка використовувалася для визначення знаходження Сонця, зірок та планет;
- планісфера – зображення небесної сфери на площині, на якій можна обчислювати захід і схід небесних світил;

– ареометр – прилад для визначення густини рідини [1].

Її знання з філософії були настільки глибокі, що в шістнадцять років дівчині дозволили відкрити свою школу. Поступово Гіпатія стала справжнім ученим і, навіть, перевершила філософів свого часу. Вона була наступницею школи Платона та викладала всім бажаним усі філософські науки. Саме тому ті, хто хотів вивчити філософію, їхали до неї з усіх кінців світу. Серед її учнів був Синезій, єпископ Птолемаїди [1; 2; 7; 8].

Звісно, отримавши таку освіту, яка нині, без сумніву, відповідає науковому ступеню доктора наук, Гіпатія була самодостатньою та самовпевненою жінкою, ніколи не соромилася (навіть у чоловічому товаристві), але водночас вирізнялася своєю скромністю. Жінка приймала досить активну участь у громадських справах Александрії, користувалася значною популярністю. Її надзвичайно поважали, до неї дослуховувалися, в тому числі й чоловіки. Будинок Гіпатії став модним салоном, де збиралися інтелектуали.

Ще за життя жінку порівнювали відразу з трьома богинями: за розумом – з Афіною, за поставою – з Герою, за красою – з Афродітою [8].

Після смерті Гіпатії багато її учнів виїхали з Александрії, що стало початком занепаду міста як наукового центру [2].

Існують різні версії смерті Гіпатії.

Одні вважають, що Гіпатія приймала участь в політиці міста Александрія, мала значний вплив на голову міста, префекта Ореста. Начебто вона дуже часто спілкувалася з Орестом та не дозволяла йому дружити з єпископом Кирилом (згодом канонізованим). Ця обставина стала причиною численних непорозумінь між Орестом і Кирилом. Тому християнська община вважала Гіпатію винною у заворушеннях, які врешті-решт виникли. Як наслідок, в 415 році група єгипетських християн – прибічників єпископа Кирила, вбила жінку [2].

Інші переконані, що «Гіпатія опинилася у центрі війни релігій. Час її життя припадав на самий кінець античного світу. Люди античності були язичниками. За Костянтина християнство стало панівною релігією. Язичники та їх культура жорстоко переслідувалися. Для християн у ті часи будь-які знання, крім догматів та віри, були незрозумілі. Нещадно знищувалися цінності античної культури. Так, у 391 році за наказом єпископа Феофіла було знищено александрійський храм Серапейон з усім книжковим скарбом». За таких умов вона мала «відректися від богопротивних поглядів, спалити список своїх помилок і присягнути дотримуватися християнської віри». Проте, вона не зробила цього, за що і була покарана. На протипагу цій версії сьогодні багато людей вважають, що Гіпатія, навпаки, ставилася лояльно до різних релігій [1; 2].

Є й така думка: Гіпатія була чаклункою, а тому її обвинувачували в причетності до вбивства монаха на ім'я Гіерака. Щоб помститися, натовп релігійних фанатиків, християн звірські забив жінку [1].

Ще одна версія смерті Гіпатії полягає в тому, що її вбили не в 415, а в 416 році внаслідок конфлікту щодо обчислення точної дати Пасхи 417 року [3].

На нашу думку, така жінка не могла не бути так чи інакше покарана, адже, проживаючи в Єгипті IV–V століть, вона занадто вибивалася із загального контексту. Оскільки останній передбачав провідну роль чоловіка та повну підпорядкованість йому жінки, тоді як Гіпатія сама відігравала провідну роль та здійснювала значний вплив на думки і погляди не просто чоловіків, а знакових постатей того часу. Це доводять і обставини її смерті.

Отже, можна констатувати, що Гіпатія – видатна жінка не лише свого часу, а й усього періоду існування людства. У ті далекі часи вона спромоглася нарівні з чоловіками отримати освіту та досягти неабиякого успіху на науково-педагогічній ниві. Нині ім'я Гіпатії стало символом розумної, освіченої, волелюбної жінки, яка має власну позицію та сміливо відстоює її за будь-яких умов. Ця жінка-вчений цілком заслужено

усплавлена у багатьох мистецьких творах (картинах, романах, нарисах, кінофільмах тощо). На її честь названо астероїд головного поясу (238) Гіпатія, відкритий у 1884 році.

Лише в педагогіці її приклад, на жаль, ще не посів належного місця, зокрема, у процесі гендерного виховання підростаючого покоління. Сподіваємося, що в подальших наукових розвідках ці недоліки буде усунуто й ім'я Гіпатії та її життєвий шлях слугуватимуть, як мінімум, прикладом для наших сучасниць, допомагатимуть вирішувати проблеми гендерної ідентифікації та гендерної соціалізації дівчат.

Література:

1. Гіпатія // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=%D0%9E%D0%B1%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.%D0%93%D1%96%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%96%D1%8F&action=edit&redlink=1>. – Загол. з екрану.
2. Гипатия // Википедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B8%D0%BF%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%8F>. – Загол. с экрана.
3. Гипатия (или Ипатия) Александрийская, жившая на рубеже IV-V веков н.э. – самая известная женщина-учёный Древнего мира [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://top-antropos.com/history/ancient-history/item/595-hypatia>. – Загол. с экрана.
4. Гіпатія (Іпатія) з Александрії: біографія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.people.su/ua/28271_2. – Загол. з екрану.
5. Жінки й математика. Гіпатія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://makoveya1.narod.ru/proektu/kuz/hipatia.htm>. – Загол. з екрану.
6. Основи теорії гендеру : навч. посіб. / В. П. Агєєва, В. В. Близнюк, І. О. Головащенко [та ін.]. – К. : К.І.С., 2004. – 536 с.
7. Сократ Схоластик. Церковная история, 7, 15. Опубликовано на греческом языке Робертом Этьеном в Париже в 1544 году, текст основан на Codex Regius (1443 год).
8. Хто така Іпатія? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://arhiv-statey.pp.ua/index.php?newsid=24782>. – Загол. с экрана.

Слюсаренко Н.В.

ГИПАТИЯ: ЖЕНЩИНА И УЧЕНЫЙ

В статье акцентируется, что в разных странах в разные времена роль и место женщины существенно отличались. Чаще всего женщины были домохозяйками, однако встречались и такие личности, которых не привлекала роль домохозяйки и подчиненность мужчине. Такой была Гипатия (370-415 гг.) – женщина-ученый, имя которой обычно связывают с философией, математикой, астрономией.

Проанализированы жизненный путь и научные достижения Гипатии. Сделан вывод, что это выдающаяся женщина не только своего времени, а и всего периода существования человечества. В те далекие времена она смогла наравне с мужчинами получить образование и достичь незаурядного успеха на научно-педагогическом поприще.

Ключевые слова: роль и место женщины, преподавательская деятельность, наука, Гипатия, женщина-ученый.

Slyusarenko N.V.

HYPATIA: WOMAN AND SCIENTIST

The article emphasized that the role and place of women differed significantly in different countries at different times. Most women were housewives, but there were also such personalities whom the role of housewife and subordination to men did not attract. Such woman was Hypatia (370-415) – a female scientist, whose name is usually associated with philosophy, mathematics, astronomy.

Hypatia's life and scientific achievements were analyzed. It is pointed out that, following her father, she obtained diversified education, including studying abroad, and has dedicated her life to teaching activities and science. In particular, she taught at a large Egypt research center – Musaeum such subjects as mathematics, mechanics, astronomy and philosophy.

It is concluded that Hypatia – is an outstanding woman of not only her time, but also of entire

period of human existence. In those days she managed as well as men to get an education and achieve outstanding success in scientific and educational field. Now the name of Hypatia became a symbol of intelligent, educated, freedom-loving woman who has her own position and bravely defends it at any circumstances. This female scientist is deservedly glorified in many works of art (paintings, movies, etc.).

Key words: the role and place of women, teaching activities, science, Hypatia, a female scientist.

УДК 37.012+910.1 (045)

Шоробура І.М.*

СТВОРЕННЯ ПІДРУЧНИКА З ГЕОГРАФІЇ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті розглядаються проблеми становлення підручника з географії у кінці ХІХ – на початку ХХ століття. Проаналізовано підручники природничого змісту, які використовувалися в тогочасній школі, а саме: книга Д. Семенова «Уроки географії»; підручники К. Ушинського «Дитячий світ», «Рідне слово»; підручники О. Герда «Короткий курс природознавства», «Предметні уроки в початковій школі» та інші. З 1957 р. почали з'являтися періодичні видання: «Педагогічний журнал», «Журнал Міністерства народної освіти», «Журнал для виховання», «Російський педагогічний вісник», «Учитель», «Ясна Поляна» та «Журнал для батьків і наставників». Представлено методику викладання природознавства німецького педагога Любена. Розглядаються завдання шкільної географічної освіти цього періоду та шляхи їх вирішення.

Ключові слова: географія, підручник, періодичні видання, шкільна освіта.

Розробка змісту сучасної шкільної освіти передбачає органічне поєднання прогностичного теоретичного пошуку з ретроспективним творчим осмисленням генези й результатів розвитку вітчизняного і світового історико-педагогічного процесу. Дослідження становлення шкільної географічної освіти в Україні в контексті завдань прогнозування тенденцій її розвитку на сучасному етапі є беззаперечно актуальним.

Становленню шкільної географічної освіти початку ХХ століття присвятили свої праці автори, які розглядали цей феномен у контексті історико-педагогічної науки (В. Корнєєв, Л. Круглик, Л. Мельниченко, О. Плахотнік, А. Сиротенко та ін.). Л. Мельничук аналізує позитивні зрушення та характерні особливості викладання географії у школах України початку ХХ століття.

Мета статті – аналіз становлення підручника з географії у кінці ХІХ – на початку ХХ століття.

Відомий викладач географії Е. Петрі на початку 90-х рр. ХІХ ст. у книзі «Методи і принципи географії» відзначав, що шкільна географія переживає кризу, становище її серед інших предметів залишається, як і раніше, вкрай незадовільним. Про це ж говорив і географ О. Борзов, який писав, що навчання географії в той час не давало позитивних результатів: учні, які закінчили курс, не виносили з навчального закладу жодних знань ні з географії загальної, ні з вітчизняної. Від учня не вимагалось ні самостійної думки, ні висновків, ні узагальнень. Він повинен був завчити те, що містилося у відповідному параграфі підручника, зазубрити географічну номенклатуру, не знаючи її положення на карті. Про це явище свідчить К. Ушинський: «Парадоксом здаватиметься на перший погляд, якщо ми скажемо, що з усіх наук географія користується в нашій вітчизні найменшою пошаною, але це не парадокс» [7, с. 41]. Географічні підручники були посередніми, перенасиченими номенклатурою, часто незрозумілими для учнів. «Ми не маємо жодного, хоч скільки-небудь непоганого і повного географічного підручника, до фактів якого наставники й учні могли б мати повне довір'я; ... в наших географічних підручниках така сила

* © Шоробура І.М.*